

BİRİNCİ UMUMİ MÜFETTİŞLİK ZİRAİ DURUM RAPORLARINA GÖRE BUĞDAY ÜRETİMİ (1929)

Suna ALTAN*

Öz

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ekonomisinin temelini oluşturan yapı taşlarından biri de tarımsal faaliyetlerdir. 1923 yılından itibaren yürütülen çeşitli politikalar çerçevesinde tarımsal faaliyetleri artırma çalışmalarına başlanılmıştır. İnsan hayatındaki besin zinciri açısından taşıdığı önemden dolayı; buğday, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de stratejik bir ürün olarak görülmüştür. Beslenmedeki öneminin yanı sıra buğday bitkisinin sapsarı hem sanayide hem de hayvan beslenmesinde kullanıldığından dolayı kullanım alanı oldukça geniştir. Buğday üretiminde herhangi bir nedenle azalma olduğunda doğrudan tüketicileri etkilemektedir. Bu durumu göz önüne alan Türkiye, buğday üretimi açısından yeterli olmak ve stoklarında yeterince buğday bulundurmamak zorunda kalmıştır. Bu yüzden tarımsal üretimin artırılması çalışmalarında buğday üretimi ilk sırada yer almıştır. Türkiye'deki üretimi yapılan tahıl ürünleri içerisinde ekim alanı ve üretim miktarı bakımından buğday ilk sırada yer almaktadır. Fakat yapılan çalışmalara karşın, 1923-1928 yılları arasında olumsuz iklim koşullarından dolayı üretimde istenilen istikrar sağlanamamıştır. 1929 yılı itibariyle iklim koşullarının düzelmesiyle birlikte üretimde büyük beklenti içine girilmiştir. Devlet, üretimdeki verim artırımını daha çok Anadolu'daki şehirlerde sağlamak istemiştir. Bu dönemde Anadolu'da bulunan bazı şehirlerin kontrolü 1928 yılında kurulan Birinci Umumi Müfettişlik bünyesine verilmiştir. Müfettişlik, bu şehirlerin sosyo-ekonomik durumları iyileştirme ve geliştirme vizyonunu da üstlenmiştir. Ekonomik durumun iyileştirilmesine dair çalışmalarda, tarımsal faaliyetleri artırmaya öncelik verilmiştir. Tarımsal faaliyetleri artırma konusunda da buğday üretimi ilk sırada yer almıştır. Bu çalışmada, 1929 yılındaki Birinci Umumi Müfettişlik zirai durum raporları temel alınarak, Birinci Umumi Müfettişlik mıntikasındaki buğday üretimi ve planlanan üretim istikrarında ne kadar başarı sağlandığı ya da sağlanamadığı incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birinci Umumi Müfettişlik, Buğday, Ekonomi, Tarım

* Dr. Öğrt. Üyesi, Iğdır Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Gümrük İşletme Bölümü, suna.altan7634@hotmail.com, Orcid No: 0000-0002-7388-3014
Makale Gönderilme Tarihi: 1 Şubat 2020 Makale Kabul Tarihi: 5 Mart 2021
Makale Türü: Araştırma Makalesi

WHEAT PRODUCTION ACCORDING TO THE FIRST GENERAL INSPECTORATE AGRICULTURAL STATUS REPORTS (1929)

Suna ALTAN

Abstract

Agricultural activities are one of the building blocks that form the foundation of the Republic of Turkey's economy. Within the framework of various policies carried out since 1923, efforts to increase agricultural activities have been started. Due to the importance of the food chain in terms of human life; wheat, as in many countries, it was also seen as a strategic product in Turkey. In addition to its importance in nutrition, the stalk of the wheat plant are used both in industry and in animal nutrition. When there is a decrease in wheat production for any reason, it directly affects the consumers. Considering this situation, in order to be adequate in terms of wheat production and stocks, Turkey remained obligated to set aside enough wheat. Therefore, wheat production took the first place in the studies to increase agricultural production. Wheat acreage and production in terms of quantity production of cereals in Turkey was in the first place. However, despite the work done, the desired stability in production could not be achieved between 1923-1928 due to adverse climatic conditions. With the improvement of climatic conditions as of 1929, great expectations in production were possible. The state wanted to increase the efficiency in production mostly in cities in Anatolia. During this period, the control of some cities in Anatolia was given to the First General Inspectorate, which was established in 1928. The Inspectorate has also undertaken the vision of improving and developing the socio-economic status of these cities. In studies to improve the economic situation, priority has been given to increasing agricultural activities. Wheat production took the first place in terms of increasing agricultural activities. In this study, based on the agricultural status reports of the First General Inspectorate in 1929, the success or failure of the wheat production in the First General Inspectorate area and the planned production stability were examined.

Keywords: First General Inspectorate, Wheat, Economy, Agriculture

Giriş

İnsanlığın temel ve zaruri ihtiyacı olan gıdalar tarımsal faaliyetlerle karşılanmasından dolayı tarım faaliyetleri insanlığın devamı açısından tarih boyunca önem arz etmiştir(Aktan, 1972, s.171-172). Osmanlı Devleti'nden miras alınmış olan Anadolu coğrafyasındaki tarımın ciddi sorunlarıyla karşı karşıya kalındığından yeni yönetici kadro, sorunları ortadan kaldırmak adına tarımı iyileştirme çalışmalarına yönelmiştir(Arıoba, 1982, s.79). Bu çalışmaların temeli 1923 yılının Şubat ayında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde atılmıştır. Kongrede çiftçiler grubunun görüş ve önerileri alınarak tarım faaliyetlerinin iyileştirilmesi konusunda yol haritası oluşturulmaya çalışılmıştır(İnan, 1989, s.21). Tarımsal faaliyetlerin %90'ı ağır şartlarda yapıldığından, Cumhuriyetin ilanının ardından tarım hayatında esaslı bir kalkınma yaşanması gerekliliği üzerinde fikir birliğine varılmıştır(İnan, 2018, s.129; Demirci- Özçelik, 1986, s.103). Tarımsal üretimin artırılması için tarım alanlarında günün koşullarına uygun araçların kullanılması, örnek çiftlikler kurulması, tarımsal faaliyet sürdürenlere eğitim verilmesi, tarımsal araştırma faaliyetleri yapılması, ürün çeşitliliğinin artırılması, kredi olanakları gibi çalışmaların yapılmasının gerekliliği görülmüştür(Toprak, 1988, s.19-25). Çiftçilere kolaylık sağlamak adına; aşarın kaldırılması, köy kanunlarının çıkarılması, ziraat vekilliğinin etkinliklerinin artırılması, ziraat bankasının parasal desteği, kooperatif faaliyetleri, tarımda makineleşme ve eğitim-araştırma faaliyetleri yapılmıştır(Kuruç, , 2018, s.452-453). Tarımsal faaliyetlerin artırılması ve iyileştirilmesi adına yapılan bu çalışmalara karşın tarım ürünlerindeki üretim ve verim artırmada tam bir istikrar sağlanamamıştır. Üretim koşullarındaki eksikliklerin ortadan tamamen kaldırılmaması bunun yanında iklim şartlarının zaman zaman kötü gitmesi istikrarın sağlanamamasında etkili olmuştur(Kazgan, 2017, s.31). Bu duruma en iyi örnek olarak 1927-28 yıllarında yaşanan kuraklık gösterilebilir. 1927-1928 yıllarında yaşanan kuraklık nedeniyle ülke genelinde tahıl üretiminde gerileme yaşanmıştır(Koraltürk, 2002, s.588). Bu gerilemeden en çok etkilenen ürün ise buğday olmuştur.

Türkiye'de ki en önemli tarımsal faaliyet alanını buğday üretimi oluşturmaktadır. Buğday üretimi, Anadolu'nun hemen her bölgesinde yapılmakta, tarla ürünleri içerisinde ekim alanı ve üretim miktarı bakımından ilk sırada yer almaktadır. İnsan beslenmesi açısından taşıdığı önemden dolayı buğday, kıymetli bir ürün olarak kabul edilmektedir. Buğday yalnızca insanların besin kaynağı olmamıştır. Buğday bitkisinin sapları sanayide hammadde olarak kullanılmalarının yanında, hayvanlarda da besin kaynağı olarak tüketim sağlanmıştır(Atar, 2017, s.2). Bu nedenden dolayı Türkiye'de buğday üretiminde herhangi bir nedenle azalma olduğunda doğrudan üretici

ve tüketicileri etkilemektedir. Bu nedenle buğday üretimi açısından yeterli olmak ve stoklarda yeterince buğday bulundurmak zorunluluğu her zaman göz önünde bulundurulmuştur.

1927-1928 yılları arasında yaşanmış olan kuraklıktan sonra, 1929 yılı için tarımsal faaliyetleri artırma adına iyimserlik hâkim olmuştur. Yeterli ekimin yapılıp, üretimin fazlalaşacağı beklentisine girilmiştir. Böylece tahıl üretimi artacak hem iç hem dış pazarda fayda sağlanarak, ihracat artacak ve ekonomideki iyileşmelere destek sağlanacağı düşünülmüştür (Tekeli- İlkin, 2009, s.75). Bunun yanında Ali İktisat Meclisi tarafından yapılan çalışmalar sonucunda tahıllar içerisinde buğday üretiminin artırılması ön görülmüştür. Yeterli üretimimiz olmadığı için buğdayı dışarıdan almak zorunda olduğumuzdan, dış bağımlılığı azaltmak için iç üretimin artırılması gerekliliği bildirilmiştir (Ali İktisat Meclisi Raporları, 1929, s.49-50). Buğday üretim faaliyetlerinin artırılması çalışmaları daha çok Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılması planlanmıştır. Kontrollü üretim yapılması adına bölgede bir kontrol mekanizmasının varlığı gerekliliği düşünülmüştür. Kuruluş nedeni her ne kadar bölgede asayışı sağlamak olsa da, Birinci Umumi Müfettişlik bu duruma da çözüm olmuştur.

Birinci Umumi Müfettişlik

29 Ekim 1923 tarihinde yeni devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğu ilan edilmiştir. İlanın hemen ardından ülkenin genelinde fakat ağırlık merkezi olarak Anadolu'da bazı düzenlemeler yapmak için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalarda Anadolu'daki bölgeler arası farklılıklar, gelişmişlik düzeyleri ve idari alanda sıkıntıları ortadan kaldırılmak çalışmaların temel hedefi olmuştur. Bunun yanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan asayişsizlikler şehirler arası işbirliğinin lüzumunun gerekliliğini ortaya koymuştur. Tüm bunları bir arada düşünen hükümet, çözüm olarak Umumi Müfettişlik kurulması fikrini gündeme getirmiştir (Varlık, 2010, s.27-28; Burgaç, 2013, s.116-117). Umumi Müfettişlik fikriyle birlikte bölge kontrolünün daha kolay olacağı düşüncesine etrafında birleşilmiştir. Konu ile ilgili kanun tasarısı Bakanlar Kurulu'nca 30 Ocak 1927 tarihinde görüşülmek üzere Başbakanlığa, 12 Şubat 1927'de ise Meclise sunulmuştur. Yaşanan bazı aksiliklerden ötürü kanun tasarısının görüşülmesi biraz ertelenerek 15 Haziran 1927'de yapılmış, (TBMM Zabıt Ceridesi, 1958, s.682; Koca, 1998, s.164-65) yapılan görüşmeler neticesinde Umumi Müfettişliğin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. 27 Kasım 1927 tarihinde Umumi Müfettişlik görev ve yetkileri 5858 sayılı kararname ile belirlenmiştir. Kararnamede yer alan 17 madde Umumi Müfettişlik görev, yetkilerinin yanı sıra kadroları da belirlenmiştir. 1164 numaralı kanuna göre; Elaziz, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Diyarbakir, Van, Siirt, Mardin vilayetlerini kapsayan Birinci Umumi Müfettişlik teşkil edilmiştir.

Umumi Müfettişlik tayin işlemleri İçişleri Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu'nun kararları doğrultusunda yapılması uygun görülmüştür. 25 Aralık 1927 tarihinde kabul edilen 5977 sayılı kararnameyle şehirleri kapsayan Birinci Umumi Müfettişlik adını almış ve kuruluşu kanunla onaylanmıştır. Kuruluşun gerçekleşmesinin ardından müfettişlik merkezi Diyarbakır olarak kabul edilmiştir. 1929 yılında Umumi Müfettiş Mıntıkasına Bayezit vilayetinin katılması 13 Şubat 1929'da Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmiştir(Düstur III. Tertip, 1931, s.44; BCA, 30.18.1.2.2.15.20; Resmi Gazete, 16.07.1927, No.634).

Birinci Umumi Müfettişlik 1 Ocak 1928'de tam teşekküllü olarak göreve başlamıştır. Birinci Umumi Müfettiş olarak 11 Aralık 1927 tarih ve 5928 sayılı kararnameyle İbrahim Tali Öngören atanmıştır. İbrahim Tali Bey Diyarbakır Milletvekili olarak Türk siyaset sahnesinde bulunmuştur. Göreve atanmasının ardından milletvekilliğinden istifa etmiştir(Koçak, 2003, s.81-82; BCA, 30.18.1.1.26.67.17). Birinci Umumi Müfettişliğin sorumlu olduğu bölge, coğrafi yapısı itibariyle yer şekillerinin engebeli olduğu karasal iklimin hüküm sürdüğü bir bölgedir. Bölgedeki sosyo-ekonomik durum da tıpkı coğrafi yapısı ve iklimi kadar zorlayıcıdır. Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinin ekonomik yapısı daha çok tarım ve hayvancılığın merkezidir(Güney Doğu: Birinci Genel Umumi Müfettişlik Bölgesi, 1939, s.337). Umumi Müfettişlik, mıntika içerisinde belirlenmiş olan bölge ve şehirlerin ekonomik durumlarını kalkındırma ve geliştirme çalışmalarında kontrol ve uygulama mekanizması olarak yer alması kuruluş amaçlarından birini oluşturmuştur. Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'de bu amaç doğrultusunda çalışmalarını yürütmüştür. Ali İktisat Meclisi'nin de görüşleri neticesinde bölge ekonomisinin temel kaynağı olan tarım alanına yoğunlaşmıştır. Bölgede etkin olmak koşuluyla tarım kalkınmasını sağlamak amacıyla Diyarbakır'da numune çiftliğinin kurulmasını, tohum getirilmesini, modern tarım makinalarının alınmasını, çiftçilere eğitim verilmesini, zirai mücadeleye destek verilmesini sağlamıştır(Düzel, 1937, s.3-4). İllerde yapılacak olan tarımsal faaliyetlerde tahıl üretimine ülkenin genel ihtiyacı göz önüne alınarak daha çok buğday üretimine ağırlık verilmiştir. Buğday üretiminin kontrollü bir şekilde yapılması uygun görülmüştür. Hangi şehirde ne zaman ekim, ne zaman hasat yapıldığı, elde edilen miktarlar ve üretim alanları hakkında raporlar tutulmuştur. Şehirlerden alınan raporlar Umumi Müfettişlik tarafından düzenlenerek merkeze bildirmiştir.

1929 Yılı Zirai Durum Raporlarına Göre Mıntıkada Buğday Üretimi

Birinci Umumi Müfettiş 1929 yılı boyunca mıntıkasında bulunan illerde buğday üretim faaliyetlerinin yer aldığı zirai durum raporları hazırlamıştır. İllerdeki ürün ekim-dikim, hasat ve satışların yer aldığı bu raporlarda mıntikanın buğday üretim faaliyetleri artırma çalışmalarında ne derece başarı

sağlanıp sağlanmadığı raporların verilerinde ortaya konulmuştur. Şehirler ve buğday üretim faaliyetlerine bakıldığında;

Bitlis: İl coğrafi olarak dağlık bir yapıya sahip olmakla birlikte, iklimsel olarak da karasal iklim hüküm sürmektedir. İlin temel geçim kaynağı olarak tarım ön plana çıkmıştır. Tarım faaliyetleri içerisinde tahıl üretimi önem arz etmiştir. Tahıl üretiminde buğday üretimi ilk sırada yer almıştır(Yurt Ansiklopedisi Cilt.2, 1982, s.1403). Buğday üretim faaliyetlerinin zirai raporlardaki durumuna bakacak olursak, Şubat ve Mart aylarında yoğun kar yağışı sebebiyle herhangi bir zirai faaliyette bulunulamamıştır(BCA,30.10.0.0.69.454.14, 28.02.1929; BCA,30.10.0.0.69.454.19, 30.03.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.15, 10.03.1929). Nisan ayında karın kasveti biraz olsun azalmış, hava açık seyretmiş olsa da, karın yerdeki varlığından dolayı çalışma yapılamamıştır. Üretim faaliyetleri yapılamamasının yanı sıra üretim için gerekli olan malzemelerin taşıma işlemleri de yapılamamıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.20, 11.04.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.22, 27.04.1929). Mayıs, haziran, temmuz ayı raporlarında vilayetin durumuna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Ağustos ayında yağın yağmurların mahsul için gerekli olduğu ve bereketli olduğu bildirilmiştir. Ağustos ayında yapılan hasat neticesinde üretimin geçen yıla göre %30 fazla olduğu bildirilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.33, 12.08.1929). Yılın son ayında da yine kar yağışından dolayı herhangi bir üretim faaliyeti gözlemlenememiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 18.12.1929). Bitlis tarımsal üretiminde önem arz eden buğday üretimi 1 yıl boyunca üretim faaliyetlerindeki pay az olmuştur.

Karaköse-Bayezit: Doğu Anadolu bölgesinde bulunmaktadır. Dağlık alanları geniş, ovalık alanları dardır. İklimsel olarak sert karasal iklim hüküm sürmektedir. Ekonomik gelir olarak hayvancılık ve tarım yapılmaktadır. Fakat iklim ve coğrafi koşullar tarım faaliyetlerine pek müsaade etmemektedir. Yılın sınırlı günlerinde tarım faaliyetleri yapılmaktadır. Sınırlı günlerde yapılan tarımsal faaliyetlerde 1929 yılı buğday üretim faaliyetlerinin zira durum raporlarına yansımaya baktığımız zaman; Raporlarda Karaköse- Bayezit'in verilerine birlikte yer verilmiştir. İlk üç aylık raporlarda Karaköse ve Beyazıt'a dair herhangi bir bilgi yer almamıştır. Bunun nedeni de, kış şartlarının ağır geçmesinden dolayı üretim faaliyetlerinin yapılamamış olmasıdır. Nisan ayı raporunda karın henüz tamamen kalkmadığı bu yüzdende ilkbahar ekiminin yapılamadığı bildirilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.22,27.04.1929). Karaköse ve Beyazıt merkez, tutak ve Iğdır'da Mayıs ayı boyunca ilkbahar ekimine başlanmıştır. Ekim işlemi devam ederken kazalara yağın yağmurlar zaman zaman ekimin yapılmasını aksatmıştır (BCA, 30.10.0.0.69.454.25, 09.05.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.27, 28.05.1929). Haziran ayında Karaköse'ye yağın aşırı

yağmurdan dolayı tarımsal faaliyet yapılamamış olsa da, Temmuz ayında ilkbahar üretimi yapılarak tamamlanmıştır. Hasat yapılan buğdayın satış fiyatı da kilosu 20 kuruş olarak belirlenmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.28, 06.06.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 06.07.1929). Karaköse’de Ağustos ayında başlayan buğday hasatı Eylül ayında da devam etmiştir. Hasat sonucunda buğdayın kilo gramı 100 kuruştan satışı yapılmıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.34, 12.09.1929). Kasım ayında Karaköse’de yağın aşırı yağmurlar zararlaraya yol açmıştır. Karakoyunlu, Aliköse ve civar karyelerde 1500 dönüm arazi sular altında kalarak ekinlerde ziyan olmuştur(BCA, 30.10.0.0.69.454.35, 09.11.1929).

Van: Coğrafi olarak geniş bir alana sahip olmanın yanında engebeli alanları da fazladır. İklimsel özellik olarak karasal iklim etkili olmaktadır. Tarım faaliyetleri şehir ekonomisi için önem arz etmektedir. Tahıl üretiminde buğday insan beslenmesinde önemli bir yere sahip olmasından dolayı Van’da üretimi en fazla yapılan tahıl çeşidi olmuştur(Altuner, Oral, Ülker 1929, s.341 ve 343). Uzun yıllar buğday üretimi yapılan Van’da 1929 yılındaki zirai raporlara göre üretim faaliyetleri bakılacak olursa, Ocak ayı raporunda ay boyunca kar yağışının fazlalığından bahsedilmiştir. Vilayetin tamamında sonbahar üretimi 340000 dönüm buğdaydan ibarettir. Ay sonunda ise kar yağışı devam etmektedir(BCA, 30.10.0.0.69.454.6, 10.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.7, 21.09.1929). Şubat ve Mart aylarında çetin kış şartlarından dolayı herhangi bir ekim faaliyetinde bulunulamamıştır. Yoğun olan kar yağışı ekili olan ürünlere herhangi bir zarar vermemiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.9, 04.02.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.14, 28.02.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.15, 10.03.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.19, 30.03.1929). Nisan ayında hava kapalı ve her yer karla kaplıdır. Havanın bu durumu tarımsal ürünlere zarar vermemiş fakat hayvanlar için ot ve saman tedarikine engel olmuştur(BCA, 30.10.0.0.69.454.20, 11.04.1929). Karın yerden kalkmasına karşın, ekili yerlerin durumunun iyi olduğu, bu yüzden verimin yüksek olacağı düşünülmüştür. Ay sonunda yağın yağmurlarda ekili yerlerin su ihtiyacını karşılamasından dolayı faydalı olmuştur(BCA, 30.10.0.0.69.454.24, 05.05.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.24, 28.05.1929). Haziran ayında vilayetin tamamında buğday ekimi tamamlanmıştır. Tarımsal üretim için gerekli olan ziraat çalışmaları ve sulama sorunları konusunda gerekli çalışmalar yapılmıştır. Ay boyunca yağın yağmurlar ekili alanlara zarar verir korkusu yaratsa da, ürünlere herhangi bir zararı olmamıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.28, 06.06.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.30, 20.06.1929). Temmuz ve Ağustos ayında ürünler için gerekli olan yağışlarla birlikte zirai durumun vaziyeti mükemmeldir. Ağustos ayı itibariyle buğdayda hasat başlamıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 06.07.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.33, 12.08.1929).

Hakkâri-Çölemerik: Hakkâri, önceleri bir bölge adı olarak sınırları Türkiye dışında kalan dağlık kesimlerinde içine alan çok engebeli bir bölgeye verilen isimdir. Bölgenin merkez kasabasına ise Çölemerik denilmiştir. Başlangıçta vilayet merkezi için Çölemerik adı kullanılmışsa da, zamanla bu isim unutulmuş ve hem il hem de il merkezine Hakkâri denilmiştir(Tuncel, 1997, s.206). Vilayette tarımsal faaliyetler coğrafi şekiller ve iklimin elverdiği koşullar çerçevesinde yapılmaktadır. Toprakların büyük kısmı dağlık-kayalık alanlardan oluşmaktadır. Tarım çoğunlukla dağların arasında uzanan vadilerin tabanlarında yapılmıştır(Kaya, 2015, s.83; Yurt Ans. Cilt.5, 1982, s.3321). Vilayetin iklim koşulları yörelere göre değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak sert karasal iklim hâkimiyeti görülmektedir. Bu yüzden vilayetin genelinde tarım yapılabilecek gün sayısı azdır. Bundan dolayı sınırlı bir zaman diliminde sınırlı ürünler yetiştirilmektedir(Kaştan, 2020, s.152). Bu durum göz önüne alınarak tarımsal faaliyetler sürdürülmeye çalışılmıştır. Birinci Umumi Müfettişlik 1929 yılı tarımsal faaliyetleri arasında buğday üretimini muntıkada artırma çalışmalarında Hakkâri-Çölemerik te yer almıştır. Muntikadan gelen rapordaki duruma baktığımız zaman; Ocak ayının ilk yarısında toprağın karla kaplı olmasından dolayı herhangi bir faaliyet yapılamamasından bahsedilmiştir. Ay sonunda da raporlarda bir değişiklik yoktur. Çetin kış şartları ve kar yağışının devam ettiği bildirilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.6, 10.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.8, 29.01.1929). Şubat ayı boyunca da kar yağışının devam etmesinden dolayı herhangi bir hareketlilik gözlemlenememiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.9, 04.02.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.14, 28.02.1929). Mart ayında ise durum biraz daha kötüleşmiştir. Karlar o kadar yükselmiştir ki memurlar tatil edilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.15,10.03.1929). Nisan ayında vilayet merkezindeki kar yavaş yavaş kalkmaya başlamış, fakat yine de ekim-dikimde herhangi bir faaliyet görülmemiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.21, 22.04.1929). Mayıs ayı itibariyle ilkbahar üretimi için ekim Çölemerik'te başlamıştır. Ayın ortasına kadar ekim faaliyetleri devam etmiştir. Ay boyunca ekimler yapılmış fakat bu defa da ekimler için gerekli olan yağışlar gerçekleşmemiş olmasından dolayı kuraklık baş göstermiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.24, 05.05.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.25, 09.05.1929;BCA, 30.10.0.0.69.454.27, 28.05.1929). Yaşanan kuraklık mağduriyeti Haziran ayında başlayan ve Temmuz ayında da devam eden yağmurlarla giderilmiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.30.20.06.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 06.07.1929). Yağmurların Ağustos ayında artarak devam etmesi şehirde endişeye yol açmıştır. Ekili ürünün suya ihtiyacı olmamasından dolayı fazla yağış ürünlere zarar vermiştir. Yağmurun kesilmemesinden dolayı hasat edilecek olan buğday ürünlerinin toplanması gerçekleştirilememiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.33, 12.08.1929). 3 ay boyunca raporlarda Hakkâri'nin

durumu ile ilgili herhangi bir verisel ayrıntıya rastlanılmamıştır. Yılın son ayındaki raporlarda Aralık ayında üretim olmadığı bildirilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 18.12.1929).

Mardin: Şehir, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle ve Fırat havzasında yer almaktadır. Yer şekilleri bakımından dağlık alanların yanı sıra ovalık alanlarda geniş yer tutmaktadır. İklimsel olarak bölgede hüküm süren iklime sahiptir. Şehir ekonomisinin en gelişmiş kesiminde tarım ilk sırada gelmektedir. Tarımsal faaliyetlerde tarla tarımı yapılmaktadır. Şehrin coğrafi ve iklim özelliklerinin dikkate alınmasının yanında, ihtiyaçlar da göz önüne alınca tarım ürünleri içerisinde buğday üretimine önem verilmeye çalışılmıştır.(Yurt Ansiklopedisi Cilt.8, 1982: s.5751ve 5755) bu önem zirai durum raporlarına yansımıştır. 1929 yılı zirai durum raporlarında Mardin'in buğday üretim faaliyetlerine bakacak olursak; Ocak ayı raporunda ayın son döneminde merkez ve belirli mahallere yağmur yağmıştır. Merkezi kazada 9.600 dönüm; savur kazasında 1.250 dönüm; Cizre'de 70.000 dönüm; Pirlık'e 300 dönüm; Nusaybin'de 800 dönüm buğday ekimi yapıldığı bildirilmiştir. Ayın son haftasında havaların iyi gitmesiyle birlikte merkezde 1300 dönüm; Dirlik'te 1.200 dönüm buğday ekimi yapılmıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.7, 21.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.8, 29.01.1929). Şubat ayı boyunca vilayete kar yağmıştır. Bu yüzden herhangi bir ekim faaliyetinde bulunulamamıştır. Buğday satış fiyatlarında değişimler yaşanmıştır. Kilosu 18-32 kuruş arasında değişimler olmuştur(BCA, 30.10.0.0.69.454.9, 04.02.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.10, 10.02.1929). Mart ayı raporlarında vilayete dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Nisan ayında ise, ay sonunda kazalara yağmur yağmanın yanında kazalarda ilkbahar ekimine başlanıldığı bildirilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.21, 22.04.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.22, 27.04.1929). Mayıs ayı boyunca yağın yağmurlarla birlikte ilin bütün kazalarında ilkbahar ekimine devam edilmiştir. Haziran ayında ise Savur ve Nusaybin'de ekim ve hasat işlemleri tamamlanmıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.25, 09.05.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.30, 20.06.1929). Ağustos ve Kasım ayları arasında ürün harmanına devam edilmiştir. Yılın son ayları ise karla ve yağmurla geçtiği için herhangi bir üretim faaliyetinde bulunulamamıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.33, 12.08.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.35, 09.11.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.11,18.12.1929).

Elaziz: Coğrafi olarak şehrin büyük kısmı dağlar ve platolarla kaplıdır. İklimsel olarak ise karasal iklim hüküm sürmektedir. Anadolu'da bulunan diğer şehirler gibi Elaziz'in de tarımsal faaliyetlerinde buğday üretimi öne çıkmaktadır. Şehrin bütün yörelerinde üretim faaliyeti yapılmaktadır(Yurt Ansiklopedisi Cilt.4, 1982, s.2475 ve 2482; Taşkın, 2015, s.235-36). Üretim faaliyetlerinin yer aldığı zirai durum raporlarına göre 1929 yılı şehrin

buğday üretimi şöyledir; Ocak ayı raporunda; ayın ilk yarısında Palo ve Maden kazalarında kar ve yağmur yağmıştır. Ovacık'ta ekili olan yerler iki metre kar altında kalmıştır. Ay sonunda ise toprak hala karla kaplı olduğundan herhangi bir ekim dikim faaliyeti veya ürün alma işlemi gerçekleştirilememiştir (BCA, 30.10.0.0.69.45.6, 10.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.7, 21.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.8, 29.01.1929). Şubat ayı başlarında da zeminin karla kapalı olma durumu devam etmiştir. Mart ayı boyunca kar yağışı aralıksız devam etmiştir. Bu yüzden herhangi bir ürün elde dilememiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.9, 04.02.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.10, 10.02.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.15, 10.03.1929). Nisan ayı itibariyle havanın yumuşamaya başlamasıyla kazalarda ilkbahar ekimine başlanmıştır. Genç 'te 700 dönüm buğday ekilmiştir. Ay sonuna kadar ekimler devam etmiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 20.04.1929). Mayıs ayında yağın yağmurlar Fırat nehrinin taşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu taşkından Palo, Keban, Pertek kazalarındaki ürünler zarar görmüştür (BCA, 30.10.0.0.69.454.24, 05.05.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.25, 09.05.1929). Ay sonuna kadar ilkbahar üretimi devam etmiştir. Haziran ayının ilk haftası ilkbahar üretiminin arkası alınmıştır. Haziran ayı sonunda yağın yağmurdan dolayı vilayetin bazı yerlerindeki ürünlerde hasar meydana gelmiştir. Helikan, Aliğa mezrası, Berişal, Kadıköy, Şeyhali köylerindeki ekil yerler zarar görmüştür (BCA, 30.10.0.0.69.454.28, 06.06.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.20, 20.06.1929). Temmuz ayında yağmurlar devam etmiştir. Yağmurlardan Muşar nahiyesinin Kınık bucağında 28 dönümlük buğday, büyük köyünde 8 dönüm buğdayın mahvolduğu bildirilmiştir. Bu yerlere yardım amaçlı tohum gönderilmiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 06.07.1929). Ağustos ayında zarar uğramayan yerlerdeki ürün hasadına başlanmıştır. Ağustosta başlayan hasat işlemleri Eylül ayında da devam etmiştir. Eylül ayındaki hasatta ürün bire on vermiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.33, 12.08.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.34, 12.09.1929). Ekim ve Kasım ayları boyunca bahar ekimine devam edilmiştir. Yılın son ayında ise vilayetin her yerinde yoğun kar yağışı görülmesi münasebetiyle herhangi bir faaliyet gözlemlenmemiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.35, 09.11.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 18.12.1929).

Urfa: Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Urfa, dağlık coğrafi yapının yanı sıra ovalarıyla birlikte geniş bir plato görünümüne sahiptir. Şehrin güney bölümleri tarımsal üretim bakımından önemli bir yere sahiptir. İklimsel olarak ise karasal iklim hüküm sürmektedir. Şehrin ekonomik yapısında tarımsal faaliyetler ilk sırada yer almaktadır. Tarımsal faaliyetler içerisinde buğday üretimi öne çıkmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, Cilt.10, 1982: 7355; Yücebaş, 2019: 101-102) 1929 yılı şehrin buğday üretim faaliyetlerinin yer aldığı zirai durum raporlarına göre; Ocak ayının ilk

haftası Harran'da 700 kg, merkezde 20.000kg buğday ekimi yapılmıştır. Ayın ikinci haftasında havalar kısmen yağmurlu, kısmen güneşli geçmiştir. Yağmurlar ekinlere fayda sağlamıştır. Bu hafta zarfında 71.500 kilo buğday ekimi sağlanmıştır. Ayın son haftasında ise merkez de 1500 kg, Birecik'te 1.700kg, Hilvan'da 3.000, Yaylak 800 kg, Viranşehir'de 2.000 kg buğday elde edilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.5, 08.01.1929;BCA, 30.10.0.0.69.45.6, 10.01.1929;BCA, 30.10.0.0.69.45.8, 29.01.1929). Şubat ayında kar yağışının başlamasından dolayı ekim faaliyetleri sadece merkezde 2400 kg, Viranşehir'de 2000 kg buğday ekilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.9, 04.02.1929;BCA, 30.10.0.0.69.454.10, 10.02.1929). Mart ayında ise ilk haftaların yağmurlu geçmesinden dolayı merkezde üretim yapılmıştır. Yalnızca merkezde 27 kg buğday ekilmiştir. Ay ortasında ise ekimden 3400kg, Hilvan'da 3000 kg, Viranşehir 2000 kg buğday elde edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.69.454.15,10.03.1929;BCA, 30.10.0.0.69.454.18,19.03.1929).

Mayıs ayındaki durumda, ikinci hafta başlayan yağmurların miktarının fazla olmasından dolayı Birecik kazasındaki ekili alanlar hasara uğramıştır. Hilvan'ın nehir kenarındaki köylerde ekili alanları zarara uğratmıştır. Buna karşın Siverek ve Viranşehir'deki kazalarda yazlık üretim devam etmektedir. Ay sonunda ise buğdaylar için hasat başlamıştır (BCA, 30.10.0.0.69.454.25, 09.05.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.27, 20.05.1929). Haziran ayındaki üretim ise ayın ilk haftalarında yağmursuz geçen günlerden sonra ürünler yağmursuz kalmasından dolayı ziyan olmuştur. Ay sonunda yağın dolu ise vilayetin doğu kesiminde ve bahçelerde hasara yol açmıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.28, 06.06.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.30, 20.06.1929). Temmuz ayında yağmurların yağmasından dolayı üretimsel faaliyetler yapılamamıştır. Ağustos ayı boyunca hasat yapılmış ve mahsulün derecesi iyidir. Eylül ayında havanın kurak geçmesiyle üretim faaliyetleri yapılamamıştır. İlerleyen dönemde buğday üretim faaliyetleri yapılmasına karar verilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 12.08.1929;BCA, 30.10.0.0.69.454.34, 12.09.1929). Kasım ayında Harran'da ekim yapılmaya başlanmıştır. Hububat piyasasında ucuzluk hakim olmaya başlamıştır. Yılın son ayında ise Viranşehir de, 1000 kg, Sürüç'te 40000kg buğday ekilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.35, 09.11.1929;BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 18.12.1929).

Diyarbakır: Diyarbakır, I. Umumi Müfettişlik merkez olmuştur. Bu yüzden Umumi Müfettişliğin yapacağı çalışmaların ilk uygulama merkezi olmuştur. Diyarbakır, coğrafi ve iklimsel koşulları göz önüne alındığında tarımsal ekonominin gelişmesine elverişli olduğu görülmüştür. İlin temel ekonomik etkinliğini tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Tarımsal faaliyetler olarak sebze-meyve yetiştirilse de, ağırlık tahıl üretimine verilerek bu üretimde

buğday ilk sırada yer almıştır(Güran, 1997, s.32; Akbulut, Diyarbakır, 1996, s.9-10). Diyarbakır'da toprakların çoğu tarım faaliyetleri için elverişli olsa da, sulama, gübreleme, toprak geliştirme çalışmalarındaki yetersizlikler bu topraklardan istenilen verim ve üretimin alınmasına engel olmuştur(Yurt Ansiklopedisi Cilt.3, 1982, s.2261). Umumi Müfettişlik tarafından 1929 yılında Diyarbakır'ın zirai ihtiyaçlarını belirleyen bir rapor hazırlayarak Ankara'ya sunulmuştur. Vilayetteki ihtiyaçlara binaen tarımsal faaliyetlerin artırılması için çalışmalara hız verilmiştir(Özer, 2012, s.155). Diyarbakır'daki buğday üretimini artırma çalışmaları yürütülmüştür. Umumi Müfettişlik zirai faaliyetleri raporlarında buğday faaliyetlerine özellikle dikkat edilmiştir.

Vilayette yağın kar ve yağmur sebebiyle ekim alanlarında faaliyetler durdurulmuştur. Vilayette yağmur Ocak sonuna doğru devam etmesine karşın durum memnuniyetle karşılanmıştır. Ayın ikinci yarısında 5000 dönüm, ayın son haftası ise 3.500 dönüm buğday ekimi yapılmıştır. Şubat ayında ise ilk hafta 12.000 dönüm buğday ekimi gerçekleştirilmiştir(BCA,30.10.0.0.69.454.5,08.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.6, 10.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.7, 21.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.8, 29.01.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.9, 04.02.1929). Şubat ayı sonunda yağmaya başlayan yağmurlar ekilen mahsul için faydalı olmuştur. Mart ayında havaların müsaade ettiği takdirde yazlık buğday ekimine başlanacağı bildirilmiştir. Yağmurların müsaade ettiği süreçte mart ayında ekim yapılmıştır. O da sadece 12 bin dönüm buğday ekilmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.15, 10.03.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454. 19.30.03.1929). Nisan ayı itibarıyla yağmurlar azalmış olsa da bu defa da Kuzey Rüzgârları etkili olmuştur. Kuzey Rüzgârları ekinlere zarar vermiştir. Ay boyunca yağmurun bir anda kesilmesi ile ekilen ürünlerin suya ihtiyacı artmıştır bundan istifade edilerek yazlık buğday ekimi için hazırlıklara başlanılmıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.20, 11.04.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.21, 22.04.1929). Mayıs ayı boyunca ilk haftalarda Yağmur'un etkisi görülmüştür ekilmiş olan ürünlerin su ihtiyacı böylece giderilmiştir. Ay boyunca vilayette Ekim faaliyetleri görülmemiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.24, 05.05.1929; BCA, 30.10.0.0.69.454.27, 28.05.1929). Haziran ayında yağmurlar tekrar başlamıştır ay sonunda hasat yapılmaya başlanmıştır o dönem buğday 1'e 20 vermesi beklenmiştir(BCA, 30.10.0.0.69.454.30, 20.06.1929). Temmuz ayı boyunca buğday hasadı yapılmıştır(BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 06.07.1929). Ağustos ayında yağmurlar başlamıştır buna rağmen buğday hasat ve harmanı devam etmektedir yazlık ürünlerde durum iyidir(BCA, 30.10.0.0.69.454.33, 12.08.1929). Diyarbakır'ın eylül-ekim aylarına dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Kasım ayı raporun da ise harmanın devam edildiği hububat fiyatlarının fazlası ile ucuzladığı bildirilmiştir. Yılın son ayında ise

hava koşullarının ağır geçmesi ile herhangi bir ekim faaliyetinde bulunulmamıştır(BCA,30.10.0.0.69.454.35,09.11.1929;BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 18.12.1929).

Sonuç

1927-1928 yılları arasında yaşanmış olan kuraklıkla birlikte tahıl üretiminin düşmesi ve tahıl sıkıntısının bir daha yaşanmaması adına, 1929 yılında tahıl üretiminin artırılması istenmiştir. Tahıl üretiminde temel besin maddesi olan buğday ilk sırada yer almıştır. Anadolu'nun her yerine buğday üretim faaliyetlerinin artırılması çalışmalarına başlanmıştır. Anadolu bölgesinde durumun kontrol edilmesi Birinci Umumi Müfettişliğe bırakılmasıyla, Müfettişlik çalışmaları raporlama kararı almıştır. Umumi Müfettişlik mintikadaki şehirlerde buğday üretimini ve verimini artırma çalışmaları neticesinde elde edilen üretim verileri müfettişlik zirai raporlarında yer verilmiştir. 1929 yılı boyunca tutulan raporlardan anlaşılacağı üzere mintıkaya bağlı olan şehirler coğrafik ve iklimsel olarak zor koşullara sahip şehirlerdir. Çetin kış şartları, yağın yoğun kar yağışı üretim yapılmasına engel olmuştur. Hakkâri-Çölemerik, Karaköse- Bayezit ve Van'da kar 4 ay boyunca yerde kalmıştır. Bundan dolayı şehirlerde tarım yılın sınırlı günlerinde yapılmıştır. Bu durumun sonucunda da üretim düşük olmuştur. Coğrafi ve iklim şartlarının yanında modern tarım aletlerinin yokluğu, tarım geliştirme çalışmalarındaki yetersizlik ve sulama sıkıntısı da üretimi artırma çalışmalarında olumsuz etki yaratmıştır. Üretim faaliyetlerini artırma çalışmalarında gerek iklim gerekse toprağın verimliliğinden dolayı Urfa ve Diyarbakır'da diğer şehirlere oranla başarı sağlanmış diyebiliriz.

Genel olarak bakıldığından zirai durum raporlarında dikkat çeken iki husus vardır. İlk husus mintika içerisinde yer almasına karşın Siirt'le ilgili herhangi bir verisel bilgiye rastlanılamamış olmasıdır. İkinci husus ise raporlarda bazı şehirlerin verileri yılın ilk üç ayından sonra başlamaktadır. Bazı şehirlerin ise yılın son bir kaç ayına dair verilere yer verilmemiştir. Raporlarda genel olarak üretim dönüm olarak, verim olarak ta kilogram üzerinden veriler aktarılmıştır. Fakat üretimin artırılması için yapılan çalışmalardan birkaç istisna haricinde neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Görünen odur ki, Birinci Umumi Müfettişlik mintikasında 1929 yılı içerisinde tarımsal üretim artırma çalışmaları kapsamında buğday üretim faaliyetleri gerek yeterli imkânların olmaması gerekse coğrafya ve iklimin müsaade etmemesinden kaynaklı olarak beklenen performans şehirler tarafından sergilenememiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın özgünlüğüne dikkat edilmiş, yararlanılan kaynaklar dipnot ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz zikredilmiştir.

Kaynakça

- Akbulut İ. (1996), Diyarbakır, İzmir: Tükelmat A.Ş.
- Aktan R. (1972) Türkiye İktisadi Cilt.1, Ankara: Sevinç Matbaası,
- Ali İktisat Meclisi Raporları (1929) “Buğday Ve Ekmek Meselesi” 1929, 2. İçtima Devresi, Seri. A, No.2, Ankara.
- Altuner F, Oral E, Ülker M. (1929) “ Van İli Buğday Tarımının Türkiye ve Bölgedeki Yeri, Sorunları ve Çözü Önerileri” Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi Cilt. 29, Sayı.2, ss.339-351
- Arıoba Ç. (1982) “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikaları” Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Türkiye’nin Ekonomisinin Gelişmesi, Ankara: AÜSBF Yayınları
- Atar B. (2017) “Gıdamız Buğdayın, Geçmişten Geleceğe Yolculuğu” Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi 2 (1), ss.1-12
- Burğaç M. (2013) Türkiye’de Umumi Müfettişliğin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişi, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi
- Demirci R. - Özçelik A. (1986) Tarım Tarihi, Ankara: AÜ Ziraat Fakültesi Yayınları:976
- Düzel C. (1937) İngiliz Hükümetine Sunulmuş Gizli Raporlarda Doğu Anadolu Olayları 1924-1938
- Güney Doğu: Birinci Genel Umumi Müfettişlik Bölgesi, I. Genel Müfettişlik Yayınları, 1939
- Güran T. (1997) Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikler, 1909-1913-1914, Ankara: Tuik Yayınları,
- İnan A. (1989). İzmir İktisat Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan A. (2018). Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaştan, Y. (2020) “Hakkâri’de Tarım Faaliyetlerinin Cumhuriyet Dönemi Tarihi Gelişimi” Ankara: Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyum Bildiler, ss.145-202
- Kaya F. (2015) “ Hakkâri İlinin İdari Coğrafya Analizi” JASSS, Winter 41, ss.79-100
- Kazgan G. (2017) Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

S. ALTAN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt: 12, Sayı: 1, Nisan 2021 / Volume: 12, Issue: 1, April 2021: 141-156

Koca H. (1998) Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları, Konya

Koçak C. (2003) Umumi Müfettişlik, Ankara: İletişim Yayınları

Koraltürk M. (2002) “Türkiye Ekonomisi (1923-1960)” Türkler Ans. Cilt.17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.581-597

Kuruç B. (2018) Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.3

Özer M. H. (2012) “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İktisat Politikalarının Diyarbakır ve Çevresindeki İktisadi Yansımaları” CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.10, ss.142-161

Taşkın Ü. (2015) “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Elâzığ (1925-1930)” Ankara: Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi Cilt.1, ss.229-250

Tekeli İ. - İlkin S. (2009) 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları

Toprak Z. (1988) “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950” Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Ankara: Yurt Yayınları, , ss.19-37

Tuncel M. (1997) “Hakkâri” İslam Ansiklopedisi Cilt.15, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, ss.205-207

Varlık M. B. (2010) Umumi Müfettişlik Toplantı Tutunaklar-1936, Ankara: Dipnot Yayınları

Yurt Ansiklopedisi: İl il Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt.2, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982

Yurt Ansiklopedisi: İl il Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt.3, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982

Yurt Ansiklopedisi: İl il Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt.4, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982

Yurt Ansiklopedisi: İl il Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt.5, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982

Yurt Ansiklopedisi: İl il Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt.8, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982

Yurt Ansiklopedisi: İl il Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt.10, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982

Yücebaş F.(2019) Cumhuriyet Döneminde Güneydoğu Anadolu(Gaziantep-Mardin-Urfa)'Ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar, İstanbul: Hiperyayın

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30.10.0.0.69.454.5, 08.01.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.6, 10.01.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.8, 29.01.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.14, 28.02.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.9, 04.02.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.10, 10.02.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.18, 19.03.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.19, 30.03.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.15, 10.03.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.20, 11.04.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 20.04.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.21, 22.04.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.22, 27.04.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.24, 05.05.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.25, 09.05.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.27, 20.05.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.27, 28.05.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.24, 28.05.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.28, 06.06.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.20, 20.06.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.30, 20.06.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 06.07.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.33, 12.08.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.32, 12.08.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.34, 12.09.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.7, 21.09.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.35, 09.11.1929
BCA, 30.10.0.0.69.454.11, 18.12.1929
BCA, 30.18.1.1.26.67.17

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Düster III. Tertip